

УДК 821.161.2
ББК 83.3 (4 Укр)

Микола Васильчук

ХУДОЖНЯ ВІЗІЯ ГУЦУЛЬЩИНИ У МАЛІЙ ПРОЗІ ІВАНА СИНЮКА

У статті розглянуто особливості відображення Гуцульщини у художній прозі українського письменника Івана Синюка (1866–1953), який жив і творив на Буковині. Акцентовано увагу на художніх засобах, які використовував митець у творах на гуцульську тематику. Розкрито розуміння автором гармонії між людиною і природою, домінування самоцінності життя і християнської моралі.

Ключові слова: письменник, оповідання, нарис, легенда, переказ, сюжет, природа, світобачення, Гуцульщина, Буковина.

До авторів, які здійснювали художнє осмислення Гуцульщини, належав письменник із Буковини Іван Ілліч Синюк (1866–1953). На початку ХХ століття він був добре знаний ще й як учитель та організатор педагогічної періодики (член редколегії двотижневика «Промінь», редактор журналу для дітей «Ластівка» і книжкової серії «Крейцарова бібліотека»). Творчість Івана Синюка представлена його книжками «Образки з природи» (1897), «Образки з життя й природи» (1899), «Чесна Вероня» (1933), «Фейлетони» (1935). У літературу він входив головним чином зі сторінок газети «Буковина», де опубліковано більшість із його ранніх творів. Після тривалого забуття в радянську добу, автор повернувся до читачів у період хрущовської «відлиги» завдяки публікації його прози у збірці «Письменники Буковини початку ХХ століття» (1958). У часи української державності твори Івана Синюка передруковували різні видання, зокрема й хрестоматія «Письменники Буковини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття» (2001). Фрагментарно літературний спадок письменника представлено й у сучасному окремому виданні – збірці творів Івана Синюка «Вибране» (1996).

Письменник не здобув гучної літературної слави. Однак проза Івана Синюка має низку прикметних рис. Зокрема, цікавою нам видається його художня візія Гуцульщини. Про Івана Синюка та його творчість писали не часто; ще менше публікацій осмислює власне його літературні надбання. Уявлення про творчий доробок цього автора, а також про його резонанс можна скласти з бібліографічного покажчика «Іван Синюк – буковинський письменник і педагог» (2006) [1], де зафіксовано 35 позицій публікацій письменника (у тому числі й окремі збірки) і 30 статей про нього (серед них декілька стислих довідок, що з'явилися, починаючи від Української Загальної Енциклопедії [4] і закінчуючи Енциклопедією Українознавства [3]).

Оцінки тематичного спектру творчості цього автора різними дослідниками – схожі: «Однією з провідних тем перших оповідань і нарисів письменника є тема рідної природи, краси гуцульських гір» [2, 121]; «Значну частину літературної спадщини І. Синюка становлять твори про природу, з написання яких він, власне, і розпочав свою письменницьку діяльність» [8, 356].

Витоки творчих зацікавлень письменника легко узгоджуються з фактами його біографії. Син лісничого, Іван Синюк зростав «в українському народному середовищі, серед чудової карпатської природи, часто буваючи з батьком у лісі. Змалку навчився розуміти життя, душу селянина, природу» [8, 355]. Це значною мірою вплинуло на творчість, стало визначальним у його художньому світобаченні. У митця сформувався люблячий погляд на світ карпатської природи, де людина внаслідок свого не завжди вмотивованого і не в усьому доречного втручання в розмірений перебіг традиційного ритму життя гір виступає як фактор дисгармонії.

Творчий дебют письменника припав на останні роки XIX століття, коли Осип Маковей у чернівецькій газеті «Буковина» (1896) опублікував один із перших творів Івана Синюка – «Сокоlecь (Гуцульська казка)» [6, 124–128]. Молодий автор літературно опрацював топонімічну легенду, яка пояснює назву гори й урочища Сокоlecь; текст твору прив'язаний до конкретного населеного пункту Гуцульщини – села Довгополе. З тла оповіді вимальовується наратор (у якому можна впізнати самого автора-мандрівника) і субнаратор (старий гуцул, який йому оповідає легенду); таким чином проступають два рівні – перший, у якому автор вводить читача в обставини і місце дії, і другий – сама дія-переказ.

У «Сокільці», який при поверхневому прочитанні можна віднести лише до літературних записів фольклору, насправді виразно помітна творча воля письменника. Адже саму легенду, без майстерно виписаних картин гірської природи, можна звести до кількох безбарвних речень, у яких викладаються відомості про те, як під'юджений зажерливою дружиною чоловік на ймення Сокоlecь вирішив стати опришком-одинаком і як через цей крок відважившись на вбивство справжнього опришка, разом із дружиною загинув у гірській печері-сховку зі скарбами. «Мораль» твору виявляється у намаганні автора сформулювати тезу про «злочин і кару», тобто замах Сокільця на людське життя (опришка) і покара за це (смерть зажерливого чоловіка і дружини).

Для того, аби «гуцульська казка» справді мала ознаки гуцульської, письменник надає своєму твору етнографічного колориту, використовує низку символів. Слова-символи (*гуцули, гори, смереки, ялівець, сплав*), а також топонім *Черемош* ненав'язливо окреслюють в уяві читача карпатські терени, наводять на думку, що тут має відбутися щось легендарно-казкове. Письменник зацікавлює читача, вимальовуючи перед ним картину в романтичному дусі: «З правого боку, лиш дикий потік, в котрого глибокі і страх стрімкі печери сонце не заглянуло ще від сотворення світу, припирає до Сокільця темний та густий смерековий ліс. З лівого боку і спереду розпростерлися великі гуцульські села» [6, 124]. Відштовхнувшись від фольклорного переказу, автор надав текстові яскравого регіонального колориту, але не переобтяжив його гуцульським діалектом, зайвою деталізацією, не зав'яз у надмірі етнографічних деталей. «Сокоlecь» дав початок цілому циклові пейзажних творів Івана Синюка про Гуцульщину, які він написав у наступні роки і які ввійшли до збірок «Образки з природи» та «Образки з життя й природи».

«Образки з природи» [7, 363–368] мають підзаголовок «З оповідань лісничого». Іван Синюк написав їх значною мірою під враженнями батькових розповідей. Водночас, він був, може, не стільки приваблений

сюжетом тих оповідей, як зацікавлений батьком і собі приглядатися до життя природи Гуцульщини. Тому письменник виступає як небайдужий спостерігач, який зумів побачити перипетії невдалого полювання яструба на жовну («Полювання в повітрі»), передсмертні хвилини підстреленої мисливцем сарни («Конаючий сернюк»), безсилля людей і тварин перед лісовою пожежею («Пожар лісу») чи «виправити несправедливість»: вбити лиса, який з'їв зайченя («Ранок на гірській поляні»). У цих мініатюрах із Гуцульщини, обрамлених назвою «Образки з природи», автор виявляє себе патріотом рідного краю. Він не проголошує «екологічних» гасел, а через майстерні описи показує власне здивування природою, мимоволі залучаючи до здивування і читачів.

Іван Синюк творить по-особливому поетичну мову. І ця мова якнайкраще відповідає тому настроєві, який автор переживає, пишучи свої тексти. Ось він описуючи пташину «війну»-полювання у гуцульському селі Білоберезці, ніби мимохіть зазначає: «Якраз був час боротьби літа з зимою, і літо перемагало, бо увільнило бистрий Черемош від ціпких кайданів льоду» [7, 363]. Тут помітна ледь вловлювана фольклорність, неясний натяк на те, як «перечилося літо з зимою». І немає того трагізму, який відчувається в інших описах гуцульської природи, зокрема й у зображенні смертельно пораненої сарни: «Але чим далше біг, тим більше ослабав; жилисті ноги ув'язали, почали угинатись під ним. Сили опускали його, бо тепла кров капала з ранених грудей на зелену траву, стежечку за ним роблячи. Бідна звірина вже й сумно головку опустила, очі пів заперла і ступас поволі, гей п'яна, спотикається, далі і далі, щоб десь у нору заховатися і – померти» [7, 365].

Письменникові притаманне розуміння жорстких законів природи, за якими втручання людини у її розмірений ритм недоцільне. Тому й двояко можна трактувати «справедливість» лісничого, який на полюванні убив лиса, що перед тим поживився зайченям («Ранок на гірській поляні»). Ще трагічнішим це втручання сприймається в описі лісової пожежі («Пожар лісу»): перед загрозою вогню живі істоти рятуються разом, не зважаючи на те, що донедавна хтось когось вистежував, намагаючись уполовати, а хтось ховався від переслідування. Тепер усі жертви страшнішого ворога – вогню. З підтексту відчитується розуміння автором глобальності загрози, яка виходить далеко за межі звичного життя гір.

Поезією опису гірської природи наповнене й оповідання «Братчику, рятуй!..». Однак у цьому творі з'являється мотив протистояння людини і природи, молодецької відваги плотогонів Івана та Юрія, які наважилися на сплав лісу під час страшної повені. Обоє сміливих юнаків гинуть. Причому, на відміну від інших авторів, які писали на подібні теми (наприклад, Данило Харов'юк), причини, що штовхнули хлопців на такий ризикований сплав – не соціально-економічного плану, а морально-психологічного: і той, й інший пообіцяли один одному, що мають сплавити ліс. Обидва плотогони, цілковито покладаючись на долю, скоріш за все дбають про свій авторитет в очах один одного. Тому про економічний бік справи автор мовить принагідно, не надаючи йому особливої ваги: «Боятися, то річ баб та дітей. За своє жите не журюся, бо що мене чекає, найде мене й дома на печі. Я побоююся тільки, що сплав розіб'ємо та відтак не оплатимось» [6, 151]. Й Іван, і Юра – діти природи, які відчувають у собі її поклик, їх кличе на героїчні вчинки одвічний дух

неспокою, потреба доводити собі й іншим власну відповідність викликам життя. Недарма Юра каже: «Я чую велику силу у собі, чую, як мене руки сверблять, з цілим селом хотів би-м боротися» [6, 151].

Письменник вводить у твір епізод, у якому «люди», котрі спостерігали з берега за відважними плотогонами, дають двояку оцінку їхній відвазі: одні кажуть, що з такими шибайголовами нічого не станеться, інші заперечують – загинуть відважні хлопці, які ніколи нікому не заподіяли лиха. Мотив побратимства у творі є наскрізним – він проступає вперше тоді, як Іван не може відмовитися від сплаву, бо пообіцяв Юрі, і завершується загибеллю Юрія, який кинувся у розбурхану воду на порятунок Івана.

В оповіданні «Братчику, рятуй!..» Іван Синюк залишився вірним своїй манері оповіді. Він рівномірно розприділяє авторську увагу на описи природи і подій. Природа виступає не просто тлом, а співучасником того, що відбувається, бо гроза, яку Іван Синюк мальовниче описує на початку твору, є невід'ємною складовою, яка рухає сюжет оповідання, надаючи йому драматизму. Природа в оповіданні є передвісником лиха. Письменник говорить про це не прямо, а через яскраві описи, наповнені поетичною метафоричністю та імітацією роботи живописця, який на полотні витворює картину розбурханої стихії: «Раптом подув сильно вітер раз, другий і третій, підняв з вулиці хмару порошу, помів піском на зарінку і почав синьо-чорними хмарами перекидати, у величезні клубки звивати. Яловим лісом застогнало щось жалібно, а високі деревагнулися направо й наліво, просилися у вітру, щоб їм життя дарував. Яскрава блискавиця мигнула небом і пірвала хмари на кусники, а там заgrimів заглушуючий грім, такий сильний, мовби небо валилося. Великі каплі дощу почали падати. І падали спочатку зрідка, потім чимраз гуще і гуще. Дощ падав через цілий тиждень. Земля ссала спочатку жадібно водицю й напоювала свої діти: люди, звірята й квіти. Відтак, нассавшись доволі, заперла свій рот, а вода пряталася у дучках, рівцях, ярах і текла до потоків» [6, 149].

Цілком погоджуюсь із оцінкою цього твору літературознавцем Миколою Юрійчуком: «Кращим серед прозових творів І. Синюка про буковинське село є оповідання “Братчику, рятуй!”. Тематично (показом важкої долі керманичів) воно споріднене з поемою С. Воробкевича “Гуцульська доля”, оповіданням Д. Харов’юка “Смерть Сороканюкового Юри”, новелою Марка Черемшини “Керманич”. Однак, якщо у згаданих творах зосереджується увага на соціальних моментах життя керманичів, то в оповіданні І. Синюка – на морально-етичних: Юра кидається у води розбурханого Черемошу рятувати свого друга Івана, що потрапив у біду, і гине разом з ним, засвідчуючи цим свої високі моральні якості: мужність, благородство, справжнє побратимство» [8, 357].

Окремим мотивом доля плотогона проходить і через оповідання Івана Синюка «Баба» [6, 132–134]. У центрі твору – розповідь про долю старої жінки, яка сидить під скелею на березі Черемошу. Самотня баба оповідає про своє життя, позначене низкою трагедій: смертю у війську чоловіка, загибеллю сина-плотогона, невлаштованістю доньчиної долі. Письменник концентрує увагу на монологі старої. Він ніби забуває про природу, акцентуючи увагу на «житті» (твір входить до його циклу «Образки з життя і природи»). Тут Іван Синюк досить стислий у своїй

мовній палітрі, здається, йому бракує барв, аби описувати все, що пережила героїня, тому й розповідь у нього набуває відтінку сепії.

У нарисі «Село» [6, 135–139] письменник створює ефект «польоту» над вечірнім селом, розкриваючи перед читачем панораму життя. Цей опис не конкретний, а узагальнений, отож він цілком надається як до галицьких, так і до буковинських сіл, незалежно від того, де вони розташовані – в гірській чи рівнинній місцевості. Ефект узагальненості творять майстерно передані автором стислі описи, які нібито поступово розгортаються перед подорожнім. Та при цьому читач розуміє, що така візія – це умовність, бо подорожній не дійшовши до села, уже знає, що відбувається в корчмі і біля неї, у хаті, де лежить мрець. Для письменника важливо показати картину соціальної нерівності, символами якої для нього є орендар-корчмар, священик, злиденні селяни, жебрак. Гуцульським символом у цьому творі виступає згадка про язичницьку гру в домі померлого – «грушку»: «Коло печі сидить мама і ще якась баба та розмовляють про жите покійної, плачуть і роблять галушки. На печі сидить двоє дітей і граються з котом, щипають его за хвіст, аби м'яввав. У хоромах граються парубки та дівки грушки та регочуться» [6, 137].

Усе це були твори, написані наприкінці ХІХ століття. У пізніші роки Іван Синюк також торкався теми Гуцульщини. Він намагався надати своїй прозі більшої глибини, позбутися пейзажності. Показовим у цьому плані є «гуцульське» оповідання «Святий вечір», опубліковане в середині 1930-х років [1, 8]. Тут Іван Синюк розробив тему доброти і самопожертви. Оповідання має динамічний сюжет, у якому помітні дві домінанти. Хвора дитина приймаків-годованців, які ображали бездітного господаря-гуцула, потребує ліків. Старий чоловік, пам'ятаючи скоєне йому зло, після вагань і роздумів усе ж вирушає вночі до ворожки. По дорозі додому він відбив напад вовка, а після цього, скалічений, і сам замерз, не донісши ліки. Назвою твору – «Святий вечір» – автор підкреслює здатність свого героя до самопожертви заради інших, хоча «...родичі сеї дитини, що от-от мала своє молоденьке жите скінчити, не раз его неволили, над ним знущалися, збиткували [...] Найгірше боліло его, що годованка сеї зими висипала ему окріп на голову [...] Козьма мацнув за обпарене, тепер лисе місце на голові і заскреготів зубами» [6, 142].

У цьому оповіданні автор вірний своїй манері письма – хоча б кількома реченнями подати опис природи: «Рано розірвало сонце сиві хмари і засвітило приємно на гори. Мило глядить на засніжені гори й долини, ліси й яри. Давно вже їх не виділо, від кілька неділь заслонювали его темні хмари і густі мраки» [6, 140]. Так окреслено стан природи, яка напередодні Різва, у Святий вечір, змінилася, чекаючи свята народження Спасителя. Змінюється і старий Козьма, підносячись над усілякими особистими образами, бо ж ідеться про життя дитини.

Автор використовує низку символів, які творять гуцульський колорит, однак, не випирають своїм етнографізмом: гори, маржина, вівці, кошара, пояс-черес. На загал же Іван Синюк в оповіданні «Святий вечір» показав глибину моральних засад старшого покоління гуцулів, які намагалися жити згідно із законами сумління, прощати образи заради чогось вищого. Тому й образ старого гуцула Козьми – це зразок жертвності і відваги. Для такої людини більше важили моральні устої, те, «з чим стати перед Богом», аніж земні образи і клопоти. Саме таким

бачиться Козьма, який помер, не піддавшись обставинам, а намагався змінити їх. Автор подає його посмертний спокій: «Голова лежала на дзьоблині, в котрій масть знаходилася, а покалічене, кроваве лице покривав небесний супокій...» [6, 143].

За спостереженням Миколи Юрійчука, письменник «зробив природу головним об'єктом художнього дослідження, дійовою особою, як це маємо у новелі О. Кобилянської “Битва”» [8, 356]. Гуцульщина в творчому відображенні Івана Синюка – це передусім край казкової природи, який живе за своїми законами краси і доцільності. Цю споконвічну гармонію порушує людина невмотивованими претензіями на «вищість». І ця «вищість» виявляється не лише щодо дикої природи, а й у стосунках між людьми. Автор намагається уникати схематизму в розумінні цих відносин, тому й не вимальовує чіткої взаємодії між добром і злом. Натомість маємо авторське здивування від незбагненності і непередбачуваності законів людського буття. Гуцульщина для автора – це, передусім, скарбниця сюжетів, образів і типажів. Це край, де життя настільки правдиве, що письменникові нічого не залишається, як показувати його, не вдаючись до коментарів та зайвого моралізування.

Література

1. Іван Синюк – буковинський письменник і педагог (До 140-річчя з дня народження Івана Синюка): бібліографічний покажчик / укладач Н. Загородня. – Чернівці, 2006. – 16 с.
2. Письменники Буковини початку ХХ століття / упоряд., підгот. текстів, довідки про письм. і пояснення слів О. Романця та Ф. Погребенника; вст. ст. А. Коржупової. – К. : ДВХЛ, 1958. – 448 с.
3. Синюк Іван // Енциклопедія Українознавства (Перевид. в Україні). – Т.8. – Львів, 2000. – С. 2819.
4. Синюк Іван / Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання / під ред. І. Раковського. – Т. 3 : С–Я. – Львів ; Станіславів ; Коломия : Видання Кооперативи «Рідна школа», [1930-35]. – С. 86.
5. Синюк І. Вибране / упоряд., вст. ст. М. Юрійчука. – Глибока, 1996. – 69 с.
6. Синюк І. Казки та оповідання : Сокоlecь (гуцульська казка) ; Ранок на гірській поляні (3 оповідань лісничого) ; Баба (Із циклу «Образки з життя і природи») ; Село (Із циклу «Образки життя і природи») ; Святий вечір ; Параска (Казка) ; «Братчику, рятуй!..» ; Мужики (Сільський образок в 3 діях) / Іван Синюк // Письменники Буковини початку ХХ століття / упоряд., підгот. текстів, довідки про письм. і пояснення слів О. Романця та Ф. Погребенника; вст. ст. А. Коржупової. – К. : ДВХЛ, 1958. – С. 124–174.
7. Синюк І. Сокоlecь (Гуцульська казка) ; Образки з природи (3 оповідань лісничого : Полювання в повітрі; Конаючий сернюк ; Пожар лісу; Ранок на гірській поляні) ; «Братчику, рятуй!..» ; Ой, діти мої – діти мої бідні ; Вже не піду від татка, най... / Іван Синюк // Письменники Буковини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття : Хрестоматія. – Ч. 1 / за ред. Б. Мельничука, М. Юрійчука. – Чернівці : Прут, 2001. – С. 359–379.

8. Юрійчук М. Іван Синюк (1866–1953) / Микола Юрійчук // Письменники Буковини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття : Хрестоматія. – Ч. 1 / за ред. Б. Мельничука, М. Юрійчука. – Чернівці : Прут, 2001. – С. 355–359.

The peculiarities of Hutsulshchyna reflection in fiction prose of Ukrainian writer Ivan Synyuk (1866–1953), who lived and created on the territory of Bukovyna are scrutinized in this article. The attention is paid to fiction means, which the author used in his work on Hutsul topics.

Both the harmony of understanding between the man and the nature and the life domination of self-rating and Christian morality are shown up.

Key words: *writer, story, essay, legend, retelling, plot, nature, world outlook, Hutsulshchyna, Bukovyna.*

В статтє рассматриваются особенности отображений Гуцульщины в художественной прозе украинского писателя Ивана Синюка (1866–1953), жившего и писавшего на Буковине. Акцентировано внимание на художественных средствах, используемых писателем в произведениях на гуцульскую тематику. Раскрывается понимание автором гармонии между человеком и природой, доминирование самооценности жизни и христианской морали.

Ключевые слова: *писатель, рассказ, очерк, легенда, предание, сюжет, природа, мироощущение, Гуцульщина, Буковина.*